

Jälkikirjoitus

Ossi Ollinaho^a

Tiedonsosiologista pohdintaa yhden päätoimittajakauden lopuksi sekä viisi teesiä yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle

Tämän Alue ja Ympäristön numeron jälkeen siirryn pois päätoimittajan tehtävästä neljännesvuosikymmenen eli viiden numeron toimittamisen jälkeen. Toimittajakaudelleni on mahtunut paljon tekstejä ja kehitystoimia yhdessä Minna Santaon kanssa. Kuitenkin sen sijaan, että pohtisin tässä tekstissä omaa toimittajuuttani, josta en kovin mukaansatempaavaa tarinaa keksi, keskityn avaamaan joitain omia näkemyksiäni lehden toisen alan eli yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen niin sanotuista metaoletuksista ja -tavoitteista. Uskon sellaiselle pohdinnalle olevan tarvetta, enkä päätoimittajana ole saanut aikaiseksi tuoda esiin omaa sisällöllistä pohdintaa – josta en eroonkaan pääse. Käytän siis tilaisuutta hyväkseni ja kirjoitan – kenties poleemisesti ja varmasti monta tärkeää teemaa ja lähdettä huomioimatta – toivottavasti uusia horisontteja tämän monitieteisen tutkimusalan tasolla luotaavasti. Teksti ei yritäkään tehdä oikeutta koko tutkimusosalalle. Kirjoitan tätä omasta tieteenalastani eli globaalista kehitystutkimuksesta sekä tutkimuksellisesta viitekehyksestäni eli tiedonsosiologiasta käsin.

Käsittelen tekstissä ensin vallalla olevaa talouspoliittista paradigmaa ja rahan rakenteita globaalissa järjestelmässä, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan käytäntöteorian ja tiedonsosiologian käsittein rakenteellista yhteiskuntatieteellistä ymmärrystä ihmisen toiminnasta. Avaan sitten tiedonsosiologista käsitystä ihmisestä ja tiedosta ja palaan rakenteiden pariin keskittymällä toimeentuloon sekä rakenteiden sisäkkäisyyteen (*nestedness*). Pyrin tämän jälkeen selvittämään, kuinka maailmanjärjestelmäteorian avulla voidaan hahmottaa nykyistä geopolitiikkaa ja globaalien valtasuhteiden ja ympäristöongelmien historiallisia juuria. Lopuksi tekstini yhteenvetona esitän viisi teesiä yhteiskuntatieteelliselle ympäristötutkimukselle.

Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on sekä akateemisen että varsinkin yhteiskunnallisen keskustelun marginaalissa. Vaikka aika ajoin jotkut teemat nousevat päivänpolttavan

^a Helsingin yliopisto, ossi.ollinaho@helsinki.fi

huomion keskelle, eivät keskustelun syvemmät ja kriittisemmät ulottuvuudet ulotu väestön suurimman osan nähtäväksi tai kuultavaksi juuri koskaan, ja jos ulottuvatkin, harvoin koskettavat arjen käytännön toimintaa (ks. Ollinaho 2016). Yhä talouteen ja enenevässä määrin turvallisuuteen liittyvät asiat määrittävät politiikan suunnan. Talous edellä -politiikka ei välttämättä olisi niin huono asia, jos se tarkoittaisi esimerkiksi feministisen taloustieteen (ks. Berik & Kongar 2021) tai kohtuutalouden (ks. Nelson 2025) ymmärrykseen perustuvaa talouspolitiikkaa. Tällöin voitaisiin keskittyä esimerkiksi purkamaan eriarvoisuutta kaikilla sen ilmenemistasoilla perhepiiristä globaaliin järjestelmään ja kehittämään (huom. ei kasvatamaan) taloutta ihmisten ja muunlajisten hyvinvointi edellä.

Arjen havainnot kuitenkin tekevät selväksi, että globaalin talouseliitin pyhittävä kameleonttimainen uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan liitto jyrää ihmisten ja muun elonpiirin hyvinvoinnin yli pääoman kiihtyvä kasaaminen pakkomielteenä. Vaikka uusklassinen taloustiede on selvästi pääoman ja rikkaiden puolella ja siten syvästi poliittista (Keen 2011; Gills & Morgan 2021) on sen hegemonia niin vahva, että merkittävä – ja Suomessa kokoomuksen kannalta riittävän iso¹ – osa ihmisistä uskoo rikkaiden pääoman kasaamista edesauttavan politiikan olevan myös heille hyödyksi ja taloustieteen neutraaliksi, luonnontiedemäiseksi tieteenalaksi. Yksi esimerkki tällaisen tiedon ongelmallisuudesta on *raha*, joidenkin mukaan ympäristöongelmien juurisyy (esim. Hornborg 2025). Uusklassinen taloustiede näkee rahan neutraalina, vähän kuin moottoriöljynä talouden koneessa. Rahan voidaan nähdä uskottavammin olevan kaasujalka, jonka painaminen pakottaa talouden kasvamaan kiihtyvällä vauhdilla (ks. Kuzminski 2013).

Tällä hetkellä rahan luominen on keskuspankkien sekä yksityisen sektorin – pankkien – vallassa plutokraattisen eliitin vallan alla. Raha voisi kuitenkin hyvin olla demokraattisessa hallinnassa, jolloin ihmisen toiminta voitaisiin järjestää nykyisestä hyvin erilaisinkin tavoin – esimerkiksi kestäväksi (ks. Olk ym. 2023). Nykyrahaa voidaan luoda sellaisiin paikkoihin, joihin sitä halutaan; se ei ole niukkaa, toisin kuin muut resurssit (Järvensivu 2016). Tällä hetkellä sotahankintoihin on rahaa, muuhun ei. Toki valtioiden on pidettävä huolta varsinkin ulkoisesta velastaan ja siten kauppataseestaan. Nähdään, että niiden suhteen holtiton toiminta voi johtaa pahimmillaan irti päässeeseen inflaatioon eli rahan arvon voimakkaaseen heikkenemiseen (Kotilainen 2024). Oli miten oli, kun tätä tyhjistä nyhjästyä fiat-rahaa² on maailmassa liikaa ja se on äärimmäisen epätasaisesti jakaantunutta, ehkä yksi radikaalein eriarvoisuutta vähentävä keino olisi säädellä rahaa niin, että sen käyttöarvo – eli sen oikea arvo – heikkenisi (ks. Hornborg 2025).

Rahan fiat-luonteen ymmärtäminen on tätä nykyä entistäkin tärkeämpää, sillä maailmanjärjestelmä on muuttunut yllä mainitun kameleonttimaisen liiton vallan myötä finanssipainotteiseksi. Nähdään, että on palattu feodaaliyhteiskuntaan, jossa aatelisten, jotka tekivät rahaa omistamalla maata, tilalla nykyään on rahoitussektori, erilaiset oligo- ja monopolit (Hudson 2022) sekä ”pilvikapitalistit” (Varoufakis 2023). Nämä eri tyyppisillä vuokratuotoilla (*economic rent*) voittoa tekevät toimijat ovat kuin reaalitalouden (*real economy*) loisia, eivätkä kasvata vaan syövät talouden kakusta (Hudson 2016). Vaikka voisi ajatella, että tällainen vaikeasti suomeksi kääntyvä talous (*rentier economy*) – olisiko loistalous? – aineeton kun on, olisi ympäristön kannalta hyvä, se itse asiassa pakottaa reaalitalouden kasvamaan. Kun loiset kasvattavat talouden muiden toimijoiden kustannuksia, työväen ahdinkoa

1 Kokoomus on pääoman puolella ja kuitenkin pääoman intressien myötäisestä politiikasta yleensä hyötyy vain hyvin pieni, rikkain kansanosa. Kokoomus on silti ollut hallituksessa vuodesta 1987 lukuun ottamatta Vanhasen (2003–2007) ja Marinin (2019–2023) hallituksia.

2 Yhdysvaltain presidentti Nixon lopetti vuonna 1971 viimeisimmän kultakannan, koska Vietnamin sodan kustannukset vetivät Yhdysvaltain kauppataseen niin syvään vajeeseen, ettei sillä enää riittänyt kultaa dollareille. Seurauksena muiden maiden keskuspankit eivät voineet enää vaihtaa kerryttämiään dollareita kultaan ja Yhdysvallat saattoi alkaa luoda dollareita ilman mitään merkityksellistä rajaa (Hudson 2003).

kustannuspaineiden alla ja yleisiä elinkustannuksia, nähdään, että ilman talouskasvua hyvinvointi ja työllisyys väijäämättä laskevat.

Nykyinen globaali järjestelmä on äärimmäisen eriarvoinen ja sen normaali toiminta jatkaa globaalin periferian riistoa. On arvioitu, että globaalista etelästä virtaa globaaliin pohjoiseen vaurautta Yhdysvaltain dollareissa noin kahden biljoonan vuosivauhtia (Hickel ym. 2022). Osana tätä elämme historian syvintä velkakriisiä, vaikkei siitä juuri puhuta. Niin sanotut kehittyvät maat – yhteensä 145 maata – käyttävät enemmän rahaa ulkoisten velkojen hoitamiseen kuin koulutukseen, terveydenhoitoon ja sosiaaliseen hyvinvointiin yhteensä (Martin & Waddock 2024). Vaikka toki poikkeuksiakin on, merkittävimpana Kiina, joka ei oikein globaalin etelän kategoriaan enää mahdu, globaalin etelän maat joutuvat myymään raaka-aineitaan ja halpuuttamaan työvoimaansa saadakseen rahaa velkojensa maksuun. Useimmiten näiden velkojen alkuperä on vähintään kyseenalainen ellei laiton vallankaappauksiin ja länsimielisten diktaattorien vallankahvoin asettamiseen liittyen (Bevins 2020; Lang ym. 2024). Suuri osa veloista pitäisi luokitella kategoriaan *odious debt* eli suomeksi sietämätön velka ja sellaisena mitätöidä, mihin useat velkaoikeutta (*debt justice*) vaativat liikkeet pyrkivät.

Päävirtainen tai yleistiedollinen ”teoria” tai oletukset ihmisen toiminnasta, jota uusklassinen taloustiede pitkälle on, kuitenkin näkee kaiken tämän riiston globaalin markkinatalouden kilpailuun perustuvana neutraalina toimintana, jonka vapaan toiminnan edeltä pitää edelleen poistaa esteitä eli sääntöjä. Näitä esteitä poistetaan edelleen aktiivisesti Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin ehdollisten lainaohjelmien avulla (Hudson 2016; Gabor 2021). Lukioissa opetetaan yhteiskuntaopissa kaikille pakollisena taloustiedettä, joka nähdäkseni perustuu pitkälti uusklassiseen taloustieteeseen. Uskoisinkin, ettei yleensä käsitteellisesti hahmoteta sitä järjestelmään sisäänrakennettua eriarvoisuutta, sitä epäreilua toimintakontekstia, jossa hyvin eri vahvuiset maat ja organisaatiot toimivat vahvimpien säännöin – ja pakottamana. Brand ja Wissen (2019; 2021) kirjoittavat imperialisesta elämäntavasta (*imperial mode of living*), jota globaalin pohjoisen työläiset uusiintavat toimiessaan osana ja hyötyessään tästä äärimmäisen eriarvoisesta globaalista järjestelmästä, tehden siitä samalla itsellensä näkymättömän.

Millainen on yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen maailmankuva? Näkeekö se globaaleja rakenteita, (fiat-)rahaa, kilpailua vai riistoa?

Ihminen ja yhteiskunnalliset rakenteet

Yhteiskunnallisista rakenteista on hankala puhua yltiöindividualistisessa kulttuurissa. Rakenteita ei näe, mutta ne kuitenkin ohjaavat toimintaa. Yhteiskunnalliset rakenteet ovat instituutioituneita makrotason käytänteitä (Gunderson 2021). Ehkä helpoimmin rakenteet ovat ymmärrettävissä yleisellä tasolla ihmisen toiminnan puitteina tai toimintakontekstina. Ilmasto, sää ja koko meitä lähellä oleva geodiversiteetti (ks. Toivanen 2024) elonkirjoineen luo ”luonnollisen” puitteen toiminnallemme, mutta sitten on kaikki sosiaalinen: tavat, tottumukset, juurtuneet käytänteet, säännöt, sopimukset, lait, oletukset ja varsinkin yhteiskunnalliset (ihmisryhmien väliset) suhteet ja ihmissuhteet, joiden luomassa kontekstissa toimimme. Näiden lisäksi koko rakennettu ympäristö puitteistaa toimintaamme – energiajärjestelmä, tietoliikenne- ja tieverkosto ja kaikki ne poltto- ja sähkömoottorit, jotka konkreettisesti pyörittävät tämän järjestelmän aineenvaihduntaa. Käytäntöteoria on edistänyt tämän suuntaista ymmärrystä ihmisen toiminnasta (ks. Schatzki 2002; 2010; Shove ym. 2015).

Rakenteellinen ymmärrys ihmisen toiminnasta on itselleni pätkinänkuoressa siinä, että rakenne ”tuottaa” ihmisiä heidän toimintansa jatkuvan ja suurimmaksi osaksi tiedostamattoman tuuppaamisen kautta – puitteet ohjaavat toimintaamme, josta ajattelumme nousee (ks. Ollinaho & Arponen 2020). Toki kaikilla meillä on oma kokemusmaailmamme ja nykyisessä järjestelmässä ihmiset yksilöinä saavat olla tai ainakin näyttää melkein miltä vain

sateenkaaren eri väreissä. Yksilöiden vapaus ja emansipaatio ovat tervetulleita ja tärkeitä. Harvat ihmiset kuitenkaan käyvät kunnolla läpi minkäänlaista individuaatioprosessia (ks. Tricarico 2016; ja jopa Beck & Beck-Gernsheim 2001), eivätkä useimmat siten kasva ”aidoiksi” autonomisiksi yksilöiksi, vaan suurin pysyy osana jouhevasti ohjailtavaa yksilömassaa (Spierings & Van Houtum 2008). Clive Spashin (2025) mukaan vapaus pitäisi ymmärtää uudelleen, ei negatiivisena vapautena tehdä rajattuja päätöksiä annetussa ympäristössä – vaikkapa vaatemarkkinoilla – vaan autonomiana, jota yksilöt ja yhteisöt luovat tietoisien itsesätelyn kautta (ks. myös Brand & Wissen 2021).

Näen, että antiikinaikainen hallintastrategia ”hajoita ja hallitse” on saanut uusliberaalin kehityskulun myötä äärimmäisen vahvan ilmentymän. Ihmisyhteisöt on erotettu toisistaan ja hajotettu yksilöiksi, helpommin ylhäältä päin kontrolloitaviksi. Ensin perinteiset yhteisöt ja sukupolvien arisuhteet murtuivat kaupungistumisen myötä, sitten ydinperheen vahvistamisen ja television yleistymisen kautta perheet erotettiin toisistaan ja nyt ”älypuhelimilla” nakutetaan viimeisiä niittejä arjen kuolevan yhteisöllisyyden arkkuun. Tietenkin Nokia ainakin markkinoi yhdistävänsä ihmisiä innovaatiollaan ja nykytilanteeseen ollaan päädytty varmasti ainakin osaksi niin sanotusti tahattomana seurauksena (ks. de Zwart 2015).

Yhteisön kuoleman kääntöpuolella yksilön voittokulkua voi toki katsoa myös myönteisesti – enää ei tarvitse kärsiä samalla tavalla sodista ja modernisaatiosta traumatisoituneiden, tiukoista rooleista kiinnipitävien yhteisöjen pinteessä. Ei tarvitse edes sulkea yksioisaa ovea päästäkseen muista saman tilan jakavista eroon; nykyään riittää vain kuulokkeet ja kännykkä, jotta pääsee ”tästä ja nyt”, ”sinne ja nyt” (Zhao 2015; Ollinaho 2018). Kuitenkin niin kauan kuin yksilöt pysyvät atomisoituina yksilöinä ja toimivat odotetusti osana järjestelmää työvoimana – miten värikkäinä hyvänsä – ja silloin tällöin äänestämässä käyvinä kuluttajina, järjestelmän herrojen asemat ja rikkauksien kasaaminen säilyy taattuna, samoin kuin ”luontokadon” kiihtyminen. Täydellinenkin rakenteiden uusintaminen pitää sisällään kumulatiivisia muutoksia (ks. Ollinaho 2023b), rikkauksien kertymisen lisäksi vaikkapa hiilidioksidin kerääntymistä ilmakehään ja meriin. Rakenteet ovat toki myös jatkuvassa, hienovaraisessa – ei-kumulatiivisessa – muutoksessa, koska emme voi täydellisesti uusintaa toimintaamme.

Yksittäisten ihmisten toimintaa ei voida ymmärtää ilman heidän toimintakontekstinsa ymmärtämistä. Toisaalta yksittäisten ihmisten toiminnan muutos ei riitä muuttamaan rakenteita, vaan sitä varten on merkittävän osan käytänteitä arkikäytänteissään ”kantavista” ihmisistä muutettava toimintaansa – mikä yleensä vaatii sitä, että rakenne muuttuu (ks. Røpke 2009). Toisin sanoen organisoituneen toiminnan muuttaminen vaatii uudelleenorganisoitumista, eikä tätä voi yksilö yksin tehdä. Rakenteiden radikaali muuttaminen on vaikeaa. Yksittäisen ihmisenkin tavanmukaistunutta toimintaa on vaikea muuttaa. Lähes mikä tahansa syömiseen, liikkumiseen, itsensä viihdyttämiseen tai tunnetoimintaan liittyvä muutos on vaikeaa, eikä siihen riitä yksittäinen päätös, vaan tavanmukaistuneesta toiminnasta pääsee eroon yleensä vain päämäärätietoisien harjoituksen kautta. Yhteiskunnalliset rakenteet ovat toki erilaatuisia kuin yksilön sisäistetty tapa reagoida, mutta yksittäinen protesti tuskin onnistuu muuttamaan asioita. Murrokseen tarvitaan jatkuvaa ongelmallistamista, sinnikästä rakenteiden kyseenalaistamista ja niiden ongelmien toistuvaa esiin nostamista, mikä useimmiten tapahtuu joukkovoiman ja kansanliikkeiden kautta (Kontinen & Peltokoski 2004; Maguire & Hardy 2009; Kröger 2013).

Miten sitten voitaisiin elää hyvin yhdessä? Tämä on keskeinen kysymys, jota toki on pohdittu paljon myös erilaisissa yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tapahtumissa. On selvää, että vanhojen ja usein traumatisoivien yhteisöjen sijaan on mahdollista muodostaa oikeasti toimivia yhteisöjä ja yhteisöllisyyttä. Tämä vaatii keskittymistä myös niihin suhteisiin, joiden ”läpi” toimitaan. Itselleni arjen yhteisöllisyys tarkoittaa arkea, jossa rakenteiden puitteissa tehdään asioita yhdessä toisten kanssa ilman erillistä päätöstä toimia yhdessä. Kahvihuoneiden olemassaoloa on usein perusteltu sillä, että siellä samassa työpaikassa käyvät ihmiset tapaavat toisiaan. Tämä on juuri sellaista pragmaattista tuuppaamista (*nudging*,

ks. esim. Hukkinen 2016), jonka mittasuhteita voisi laajentaa kahvinhausta ruoanlaittoon, saunomiseen, liikkumiseen, lastenhoitoon, rakentamiseen ja asumiseen.

Ennen talkoot olivatkin luonnollinen osa muun muassa rakentamista ja ne toivat lähialueen ihmiset yhteen tehokkaasti. Nykyään yhteisöllistä ruoanhankintaa tapahtuu esimerkiksi hirviporukoissa ja toki poronhoidossa on vielä paljon yhteisöllisyyttä. Ja järjestöjä on joka lähtöön. Kenties tärkeimpänä yhteisöllisyyden muotona näen yhteis-asumisen, mutta vaikka se on ollut viime vuosina nousussa, pysyy se silti marginaalissa asumisen suuressa kuvassa. Kuitenkin lähes kaikki yhteisöllisyys tapahtuu työn ulkopuolella, niin sanotusti vapaa-ajalla, ja työ tapahtuu useimmiten erilaisissa ei-demokraattisissa, käskysuhteisiin perustuvissa organisaatioissa. *Voisiko toimeentulon yhteisöllistää?* Hyviä esimerkkejä löytyy ekokylistä (ks. Helamaa & Pylvänen 2012) ja toisaalta erilaisista osuuskunnista, vaikka toki nykyiset suomalaiset valtavat osuuskunnat ovat kaukana sellaisesta, mitä haen takaa. Entä miten tieto liittyy kaikkeen tähän tiedonsosiologisesta näkökulmasta?

Tiedonsosiologinen ymmärrys ihmisestä

Nykyelämä on täynnä ei-pragmaattista tietoa. Näin voisi Alfred Schütz kuvailla nyky-maailmaa. Schütz oli tiedonsosiologian keskeisimpiä kehittäjiä ja hänen työnsä oli hänen kahden oppilaansa, Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin klassikkokirjan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* tärkein tieteenfilosofinen perusta (Berger & Luckmann 1994). Tiedonsosiologia tutkii sitä, mikä käy tiedosta yhteiskunnissa. Tiedonsosiologisen tai sosiaalisen fenomenologian yksi perusymmärrys on, että tulkitsemme lakkaamatta ulkoista ja sisäistä maailmaa ja tämä tapahtuu suurimmaksi osaksi automaattisesti ja tiedostamatta. Täten, toimiessamme luonnollisella asenteella (*natural attitude*), otamme ulkoisen ja sisäisen maailman annettuna ja toimimme arjessa tämän mukaisesti pitkälti pragmaattisesti.³ Tällainen tulkinta ihmisestä on päinvastainen kuin yleistiedon ihmiskäsitys järkevästä tai ainakin ensisijaisesti ajattelevasta ihmisestä ja objektiivisesta todellisuudesta.

Ja toden totta, kyllähän kuka tahansa ihminen *voi* olla tiedostava ja tietoinen itsestään sekä siitä, miten yhteiskunta heihin vaikuttaa. Ihmiset niin halutessaan – ja elämän sen salliessa – voivat harjoittaa itseään vaikka kuinka tietoiseksi. Kaikilla meillä on kykyä siihen. Ongelma on, että näin vain ei yleensä tapahdu, vaan ihmiset keskittyessään arkitoiminnassaan selviytymiseen yhä kiireisemmässä maailmassa tuppaavat ottamaan maailman pitkälti sellaisena kuin se heille ilmenee. Ja vaikka ihmiset usein tiedostavatkin ja kyseenalaistavat yhteiskunnan normatiivisia ja heillä on ajatuksia muunlaisesta toiminnasta, useimmiten kuitenkin arjen tärkeudet (*relevance*) jyräävät ne. Hyvän elämän vaatima raha taas puolestaan ajaa porsaan kotiin eli töihin palkkaa ansaitsemaan (ks. Brand & Wissen 2021). Kuitenkin varsin yleisesti – myös yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa – oletetaan, että arvot, eettisyys ja muut älyllisesti asetetut ja sovitut ohjenuorat olisivat tekojemme perustana.

Voimme ajatella lähes mitä vain ja uskoa lähes mihin vain. Ihminen voi ajatella tekevänsä ympäristölle hyvää edistäessään työnään öljy-yhtiön kestävä kehityksen strategiaa, ajaessaan sähkökatumaasturilla ja hiilikompensoidessaan päivittäiset liha-annoksensa. Vaikka ajatukset voivat olla mitä vain, itse toimintamme on paljon rajoitetumpaa ja useimmiten linjassa niiden puitteiden kanssa, jossa toiminta tapahtuu. On tärkeää ymmärtää se, mitä ihmiset suurimman osan aikaa tekevät, ei suoraan se, mitä he milloinkin sattuvat ajattelemaan.

Ympäristöön liittyvän tutkimuksen suhteen oletus järkevyydestä kääntyy usein ihmetykseksi ja turhautumiseksi siitä, miksi ihmiset eivät toimikaan ympäristö edellä, vaan jatkavat normaalia toimintaansa tuhoisan järjestelmän osana. Toisaalta tällaiset

3 Mielenkiintoisesti tämä perusymmärrys on pitkälle linjassa buddhalaisen viisauden kanssa, jonka mukaan tietämättömyys (paaliksi *avijjā*, englanniksi *ignorance*) siitä, että todellisuutemme riippuu mielemmä tulkinnasta on tyytymättömyytemme yksi perusta (ks. Goldstein 2002).

metaoletukset ihmisestä nousevat pintaan myös tutkimusongelmien ja -asetelmien laati-
misessa. Tutkimusongelmat hahmotellaan usein sellaisina, että tarvitaan lisää tietoa tietystä
ympäristöön liittyvästä ongelmasta, jotta siihen voitaisiin saada muutosta. Tutkimusasetelmat
suuntaavat varsin yleisesti kartoittamaan ihmisten mielipiteitä, ajatuksia, tavoitteita ja arvoja
asioista ja ilmiöstä. Tottahan on, että tällainen ”älyllinen” ulottuvuus on tärkeä poliittisella
tasolla, jossa poliittisia päätöksiä tehdään osin sen perusteella. Olennaista kuitenkin on se,
miten luodaan painetta tehdä poliittisia päätöksiä. Tämän lisäksi, jos tutkimus ei kyseen-
alaista tai edes tee nähtäväksi metatasoa eli niitä oletuksia, jotka esimerkiksi liittyvät talous-
kasvuun (että kasvettava on) tai rahaan (ettei sitä voi luoda tyhjästä), voi esimerkiksi rahaa
vaativat ympäristöön tai ympäristöhallintoon liittyvät asiat lakaista vaivattomasti maton alle
mahdottomina toteuttaa. Tutkimuksen pitäisi voida mennä syvemmälle.

Tieto yhteiskunnassa

Tiedonsosiologisesti ymmärrettynä tieto on hyvin laaja käsite, joka pitää sisällään
esimerkiksi eritasoisia uskomuksia maailmasta ja elämästä yleensä, mutta myös tietoa, joka
liittyy tien ylittämiseen, toisen kohtaamiseen tai ravintolassa syömiseen. Tieto näin ”tieto-
taitona” ymmärrettynä on kaiken ihmisen toiminnan perusta, mutta se pitäisi ymmärtää
lähes kokonaan alitajuisena, rutiininomaisena tietonamme – ei tiedostettuna (Schutz
1962). Osa tiedostamme on sellaista, jonka oikeellisuus on helposti todennettavissa. Jos
esimerkiksi tien ylittämiseen liittyvä tieto ei ole oikeellista, voi sillä olla kohtalokkaita
seurauksia. Tällainen tieto on aina yhteiskunnallisesta kontekstista riippuvaa. Vaikka tiet
osaisi ylittää Karkussa ongelmitta, ei samalla tiedolla välttämättä selviä Maputon tai Rio
de Janeiron liikenteessä hengissä. Sen sijaan uskontoihin, talouteen, politiikkaan tai luon-
toympäristöön liittyvän tiedon oikeellisuutta ei ole samalla tavalla suoraviivaista todentaa
tai se voi olla jopa mahdotonta. Esimerkiksi varsin konkreettiselta tuntuvaa tietoa siitä, että
lajien kuudes massatuho on käynnissä ja ihmisen aiheuttama ei ole millään tavalla suoravi-
vaista todentaa oikeelliseksi. Kaikkein yhteiskunnalliseen tietoon liittyy aina suuri määrä
oletuksia, yleistyksiä ja epämääräisyyttä, minkä vuoksi tällaisen tiedon oikeellisuutta ei voida
missään ”tässä ja nyt” todentaa (ks. Schutz & Luckmann 1973).

Schutz ja Luckmann (1973) puhuvat ei-pragmaattisesta tiedosta. Tällaisella tässä ja nyt
-toimintaan liittymättömällä tiedolla viittaan erityistiedon piirissä luotuun tietoon, jolta
puuttuu suora yhteys elämismaailman (*Lebenswelt*) välittömiin toimintakonteksteihin. Jos
ajatellaan vaikka talouskasvuun ohjaavaa tietoa, johon voi liittyä sellaisia käsitteitä kuin
kansantalouden kilpailukyky, innovaatiot ja työvoiman tuottavuus, ei tällä ole suoraa
yhteyttä mihinkään tässä ja nyt elämismaailman käytännölliseen toimintaan (ks. Ollinaho
2023a). Toki välillisesti tällaisella tiedolla on merkittäviä, talouspolitiikan ja sitten erilaisten
esimerkiksi organisatoristen päätösten kautta suodattuvia vaikutuksia ihmisten arkielämään.
Esimerkiksi kiky-tunnit tulivat joksikin aikaa useimpien työssäkäyvien arkeen. On
olennaista ymmärtää, että talouteen liittyvä tieto ei vaikuta arkeen tai edes sen rakenteisiin
suoraan, vaan sosiaalisten prosessien kautta. Schutz ja Luckmann (1973) kirjoittavat, että
ei-pragmaattinen tieto suodattuu yhteiskuntaan sen soveltamisen ja tulosten muodossa.

Yhtä olennaista on ymmärtää, ettei ei-pragmaattisen tiedon suhteen ole olemassa selviä
pragmaattisia kriteerejä ”oikean” ja ”väärän” tiedon erottamiseksi toisistaan (Schutz &
Luckmann 1973). Esimerkiksi on mahdotonta sanoa arjen toiminnan perusteella, oliko
kiky-tuntien pohjalla ollut tieto ”oikeellista” tai edes sitä, ”toimivatko” kiky-tunnit. Yhä
erikoistuneemmissa yhteiskunnissa suurin osa ammasteista tai työpaikoista vaatii erityistä
tietoa, jota hankitaan vihkiytymällä johonkin erikoistiedon kiltaan – nykykielellä opiskele-
malla jotain tieteenalaa. Tieteenalat vaihtelevat suuresti sen mukaan kuinka käytännönlä-
heistä niissä käsitelty erikoistieto on. Esimerkiksi soitinkorjaajien tai hammaslääkäreiden
erikoistieto on paljon läheisemmin elämismaailman välittömään toimintaan liittyvää kuin
taloustieteilijöiden tai muiden yhteiskuntatieteilijöiden. Jos tieteenalan tieto ei ole oikeellista,

korjautuu se helpommin hammaslääketieteessä kuin taloustieteessä. Taloustieteen tieto ei ole korjaantunut, vaikka yksikään taloustieteen puhdasoppinut ei ennustanut vuonna 2008 alkanutta massiivista finanssikriisiä, eikä sitä vieläkään osaa vakuuttavasti selittää.

Tieteenalojen tuottamaa erikoistietoa käytetään rakentamaan puitteita ihmisen pragmaattiselle toiminnalle. Olen tarkastellut (ks. Ollinaho 2023a) taloustieteen tieteenalaa ”tiedon kiltana”, jonka muodostavat sekä tieteenala että kaikki ammatissaan toimivat taloustieteilijät, ja sitä, miten taloustieteen kilta muovaa yhteiskunnallisia rakenteita erikoistietonsa kautta. Tämä asema on pitkälti riippumaton siitä, kuinka ”oikeellista” tuo erikoistieto on. Entä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen erikoistieto – millä tavalla sen oikeellisuutta voisi todentaa vai voiko sitä todentaa millään tavalla? Voitaisiinko miettiä, että yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tiedon oikeellisuuden määrittäminen liittyisi ihmisten toimintaan ympäristöä kohtaan, politiikkaan ja taloudelliseen toimintaan? Oikeellisuus käsitteenä on toki kenties hankala, mutta ehkä sen avulla voitaisiin pohtia sitä, mitä ympäristöä tutkiva yhteiskuntatieteellinen tutkimus voisi perimmiltään tavoitella. Millaisia puitteita yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen erikoistieto auttaa luomaan?

Työn keskeisyys

Kokonaisuudessaan ympäristömuutokset perustuvat pitkälti arkitoiminnan jatkumiseen annetussa ympäristössä – myös politiikassa. Eli työhön. Kaikki ovat ”vain töissä täällä”. Palkkatyö on usein elämää eniten rakenteellistava tekijä ja siten sosiaalisen aineenvaihduntamme perusta (Ollinaho & Arponen 2020). Vaikutelmani on, että rakenteiden ymmärtäminen toimintana tai nimenomaan toiminnan uusintamisena ei ole yleisesti tiedossa, vaan ajatellaan, että rakenteet ovat olemassa jotenkin ihmisen ulkopuolella. Vaikka rakenteet näyttäytyvätkin ulkopuolisina, konkreettisina ja koskemattomina yksilön näkökulmasta, eivät ne ole sitä oikeasti. Tätä selvittää ajatusleikki: Jos kaikki työikäiset tekisivät jotain muuta kuin mitä yleensä tekevät vaikka vain yhden arkipäivän, muuttuisi koko yhteiskunta hetkessä. Kaupat pysyisivät kiinni, julkinen liikenne ei toimisi, kouluihin tai sairaaloihin ei pääsisi edes sisään, sähköt eivät (kenties) toimisi, radiosta ei tulisi mitään ja niin edelleen. Viikko normaalista toiminnasta poikkeavaa tuottaisi jo niin syvän kaaoksen, ettei yhteiskuntaa enää koskaan tunnistaisi samaksi.

Työhön liittyvää yhteiskuntatieteellistä tutkimusta on paljon, työ kun on yksi keskeinen teema yhteiskuntatieteissä. Työ järjestää elämämme pitkälle ajallisesti sekä myös rahallisesti: työ ja siitä saatava palkka tehokkaasti rajoittaa sitä, missä ja kuinka voimme asua. Ymmärränkin elannon hankkimisen moninaiset käytännöt elämismaailman tärkeimpänä jäsentäjänä, joka luo edellytykset muille elämän osa-alueille. Vaikka yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta, joka keskittyy työhön tai toimeentuloon toki on (ks. Barca & Leonardi 2018; Heikkurinen ym. 2019; Lahikainen & Toivanen 2019; Ollinaho & Arponen 2020; Ruuska & Heikkurinen 2024; Houtbeckers 2025), ei sitä ole liikaa. Näkisin, että radikaalimman yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen pitäisi voida mennä aina ihmisten toimeentulon tai elannon (*livelihoods*) rakenteisiin, ei vain esimerkiksi työllisyyteen tai työmarkkinoihin. Tällaisesta tutkimuksesta Alue ja Ympäristön viime vuonna ilmestynyt maaseudun toimeentuloon keskittyvä teemanumero (ks. Houtbeckers ym. 2024) on loistava esimerkki.

Kuten muutkin tieteet ja koko länsimainen elämä, jossa voidaan yhä pahemmin, yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus voisi ammentaa runsaasti alkuperäiskansoilta varsinkin hyvän elämän suhteen – joka pitää sisällään kohtuutalouden myötäisen toimeentulon (ks. esim. Richter 2025). Globaalissa kehitystutkimuksessa ja muissakin tieteenaloissa erityisesti Latinalaisen Amerikan alkuperäiskansojen hyvän elämän käsitettä on tutkittu ja sovellettu pitkään. Quechuaksi *sumak kawsay*, espanjaksi *vivir bien* tai *buen vivir* painottaa ihmisen ja muunlajisten yhteyttä ja yhteisöllisyyttä (Ranta 2018). Näissä maailmankatsomuksissa on paljon myös länsimaista ontologiaa horjuttavaa ymmärrystä, jota on käytetty paljon

poliittisen ontologian kirjallisuudessa (Blaser & Cadena 2018). Suomalaisessa keskustelussa hyvinvointi jää usein talouden jalkoihin esimerkiksi seuraavan ajatusketjun kautta: hyvä elämä vaatii hyvää terveyttä, joka vaatii lääketiedettä ja se puolestaan talouskasvua. Itse hyvinvoinnin – ja terveydenkin – käsite pitäisi luoda uudelleen mielellään alkuperäiskansojen viisauksista oppia ottaen, yhdessä kuvitellen (Eskelinen 2020). *Millaista toimeentuloa myös muunlaisten kannalta hyvä elämä vaatii?*

Rakenteiden hierarkia

Yksi keskeisiä rakenteellisen ymmärryksen kulmakiviä on, että rakenteilla on hierarkia. Hierarkia on kuitenkin aina sisäkkäinen tai lomittainen eli tasot risteävät ja leikkaavat toisiansa (Gehring 1997; Luckmann 2008; Ostrom 2012). Voidaan kuitenkin ajatella, että on yleisempiä tai ”ylempiä” rakenteita, kuten kansalliset lait tai EKP:n ohjauskorko, sekä paikallisempia, kontekstisidonnaisempia tai ”alempia” rakenteita kuten Tornionjoen yhteishallinta (Tulppo & Pekonen 2025) tai vaikkapa tietyn maan tai kaupungin julkinen liikenne. Jos ylempi muuttuu, muuttuvat kaikki sen aliset toimintaympäristöt – vaikka eivät toki samalla tavalla. Jos EKP nostaa ohjauskorkoja, vaikuttaa se kaikkien suomalaisten ja eurooppalaisten toimintaan. Taas jos joku alempien tasojen puitteista muuttuu, vaikkapa VR:n junaliikenteen hinnat kallistuvat tai yksittäinen perhe hajooa eron myötä, ei se käytännössä vaikuta laajemman tason puitteisiin. Ei siis ole niin, että yksittäisten ihmisten tekeminen luo yhteiskunnan puitteen, vaan jälkimmäinen ohjaa yksittäisten ihmisten toimintaa – joka tietenkin ylläpitää ja muokkaa tuota yhteiskuntaa. Toki voimme käyttää toimijuuttamme missä kontekstissa tahansa toimimmekin (Meyer 2003) ja siten poiketa puitteiden myötäisestä – eli normaalista – toiminnasta.

Schutz (1970) puhuu laskevista relevanssi- tai tärkeysrakenteista eli siitä, miten ne ”lähemmät” todellisuuden alueet, joihin meillä on vaikutusvaltaa, ovat meille tärkeämpiä kuin sellaiset, jotka ovat ”kauempana” – vaikka ne olisivatkin ”objektiivisesti” edellisiä tärkeämpiä toimintamme puitteina. Lähialueemme, jota voimme suoraan havainnoida ja hallita, on ensisijaisten tärkeyksien alue (*primary zone of relevance*), jossa tapahtuvat asiat ovat meille yleensä pragmaattisen toiminnan tasolla koskettavia (Schutz 1962). Vaikka kauempana olevat, ”mitättömien tärkeyksien alueilla” tapahtuvat asiat eivät kosketa meitä suoraan, voivat ne silti vaikuttaa elämäämme paljon syvemmin kuin lähialueen muutokset. Esimerkiksi lähimetsän pääte- eli avohakkuu voi koskettaa meitä niin kipeästi, että saatamme osoittaa mieltämme sitä vastaan. Mutta nykyisenkin hallituksen tekemät, hyvinvointivaltion perusteita nakertavat politiikkatoimet eivät hevin saa meitä barrikadeille, varmasti osin sen vuoksi, että ylemmän tason ilmiöiden ongelmallistaminen vaatii isomman kansanliikkeen.

Mielestäni juuri rakenteiden sisäkkäinen hierarkia ja laskevien tärkeyksien alueet olisi olennaista aidosti ymmärtää yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa. Tutkimme usein jotain alemman tason puitetta ja jos voimmekin siihen tutkimuksemme kautta jollain tavalla vaikuttaa, ei se ainakaan automaattisesti johda mihinkään laajempiin muutoksiin. Toki yhden joen pelastaminen patoamiselta *voi* johtaa laajempaan jokien suojeluun (ks. Rannikko & Kortelainen 2025). Kuitenkin rakenteiden sisäkkäisen hierarkian valossa voidaan nähdä, että vaikka ympäristössä tapahtuvat ihmisen toiminnan aiheuttamat muutokset ovat aina jollain tavalla paikallisia, niiden juuret vievät yleensä laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Jos tutkimus ei edes pyri luotaamaan näitä juuria, ei se mielestäni käytä vaikutuspotentiaaliaan kunnolla. Näenkin, että yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta pitäisi aktiivisesti pyrkiä nostamaan ylemmille tasoille esimerkiksi keskustelemalla siitä, mitä yhteiskunnallisia vaikutuksia ilmiön yleistymisestä olisi.

Haluaisinkin nähdä enemmän pohdintaa ja teoretisointia siitä, mitä siitä – yhteiskunnallisesti – voisi seurata, että joku ilmiö laajenisi yleiseksi ja varsinkin, että *miten* se saataisiin yleistymään (tai negatiivisen ilmiön suhteen, miten voitaisiin estää sen yleistyminen). Vaikka

tällainen tuloksia yleistävä (*scaling up & out*) keskustelu on tuttua, voisi siihen keskittyä mielestäni huomattavasti nykyistä enemmän ja ennen kaikkea yhteiskuntatieteellisemmin, eli pohtien vaikutuksia kokonaisvaltaisesti – eikä ideaaliteoriaan perustuen olettaen, että ihmisten tulisi muuttua ja toimia ”oikein” (Gunderson 2015). Yleisemmin voisi olla hyvä harjoitus miettiä yhdessä kirjoittajaporukan tai lähikollegojen kanssa, mitä artikkeliin on kirjoitettu auki sen vaikuttavuudesta ja mitä on jätetty implisiittiseksi, tunnetasoiseksi tuup-paukseksi, jollaisen voimaa en toki väheksy.

Mielestäni olennaista olisi myös keskustella, mitä tutkijat – myös koko tieteenalana – voisivat tehdä asian eteen. Vaikka yksittäisillä tutkijoilla tai tutkijaryhmillä ei toki ole valtaa koko tutkimusalaan, olisi tieteenalatasoinenkin keskustelu tärkeää (kuten esim. Haila & Jokinen 2001; Massa 2009; Santaoja ym. 2024; 2025), jotta voitaisiin edes yrittää mobilisoida jonkin tärkeäksi päättämämme asian eteen.

Rakenteiden hierarkia ja valta

Tasojen hierarkiassa on olennaista raha ja sen myötä valta. Peukalosääntönä voi sanoa, että nykytoiminta hyödyttää useimmiten järjestelmässä ylimpänä olevia ja valta-asemissa olevat vastustavat muutoksia, jotka uhkaavat heidän valtaansa tai tulovirtaansa. Alempienkin tasojen puitteissa valta- ja rahakysymykset ovat usein tärkeitä, mutta niiden mittakaava on niin pieni, että ne eivät yleensä johda äärimmäisiin välienselvittelyihin. Ylemmillä tasoilla, valtion tai varsinkin globaalin talousjärjestelmän tasolla, valtaa ja rahaa on useita kertaluokkia enemmän. Jos jättiläismäiset yritysimperiumit vaikkapa fossiiliteollisuudessa haastetaan, on aina kyse niin suurista intresseistä, että kiista voi yltyä ihmishenkiä vieviin kamppailuihin. Tästä esimerkkinä Mosambikin valtavan kaasulöydön aiheuttama kamppailu, jossa on kuollut jo tuhansia ihmisiä ja jonka on nähty äityneen Mosambikin kolmanneksi ”sisällissodaksi” (ks. Hanlon 2022). Suurten intressien edustajille tärkeää onkin saada toimet näyttämään oikeutetuilta ja tarpeellisilta ja esittää raaka-aineiden hamuaminen jonkin yleisemmän tähtäimen, kuten kestävän kehityksen suhteen tärkeänä (ks. Namaganda ym. 2022).

Globaalin talousjärjestelmän kiihtyvä kasvu vaatii yhä enemmän raaka-aineita ja näitä hankitaan suurimmaksi osaksi globaalin etelän maista. Paikallisten yhteisöjen kodit, maat ja elinkeinot jäävät usein massiivisten investointien alle, mikä on yksi perusluontoinen syy kansanliikkeille. Usein kansanliikkeet saavatkin projekteja pysäytettyä, varsinkin jos käyttävät luovasti monia eri vastustuksen keinoja (Kröger 2013; 2022). Tämän vuoksi korporaatioiden kiikaritähtäimessä ovat usein globaalin etelän ympäristönsuojelijat. Vuosien 2012 ja 2023 välisenä aikana murhattiin yhteensä 2300 ympäristöaktivistia, lähes kaikki Latinalaisessa Amerikassa (Global Witness 2024). Korporaatiot tulevat useimmiten globaalista pohjoisesta. Sora Enson toiminta Brasiliassa on jo pitkään ollut äärimmäisen kyseenalaista sen osallistuessa paikallisen kumppanin, Veracelin, kautta laittomuuksiin maa-kaupoissa (Kröger 2012; Lerrer & Wilkinson 2013). UPM:n toimintaa Uruguayssa on sen sijaan kritisoitu pitkään uuskolonialismista ja ekstraktivistisesta toiminnasta (Ehrnström-Fuentes & Kröger 2018). Globaalissa etelässä paikalliset menettävät elinkeinonsa ja joskus henkensäkin, ja metsien biodiversiteetti ja vesi- ja ravinnekierron tuhoon eukalyptusplantaasiin myötä. Täällä globaalissa pohjoisessa osingot ropisevat pankkitileille kestävän kehityksen, bionalouden, investointien, työpaikkojen, kasvun ja viennin käsitteiden oikeuttamana.

Vaikka näiden pankkitilien omistajat eivät aina ole asioiden ”oikeasta” tilasta tietoisia, he useimmiten kuitenkin ovat ainakin jollain tasolla tietoisia omistamansa korporaation luonteesta. Ajattelen, että tässä on kyse sekä siitä, että ihmiset on uutettu uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin liiton näkemyksellä kilpailusta, tuottavuudesta ja korporaatioiden vastuullisuudesta (Brand & Wissen 2021), mutta myös siitä, että oma napa on heille oikeasti tärkeämpi kuin kaukaisten maiden elonkehien raiskaus. Olisi tärkeää nähdä tällainen

ihmiseläimelle normaalina toimintana: lähempänä oleva on kaukana olevampaa tärkeämpää. Toki arvoilla ja moraalilla on myös tärkeä roolinsa, mutta niitä ei pitäisi nähdä yleisellä tasolla määräävinä, eikä niiden varaan pitäisi laskea. Arjen toiminnassa tuntuva paine sen sijaan muuttaa käytänteitä. Tätä ymmärrystä vasten voitaisiin miettiä uudelleen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tutkimusongelmia ja -kysymyksiä. Kuvittelisin, että yhteiskunnallisten liikkeiden – kansanliikkeiden – muodostumista ja toimintaa tutkittaisiin yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa nykyistä enemmän, jos nähtäisiin ”järjen” ja moraalin suhteellinen alisteisuus arjen käytännön tärkeyksille.

On selvää, että ilmiöt kuten biodiversiteettituho, ilmastonmuutos tai eriarvoisuus ovat globaaleja. Tämän vuoksi olisi tärkeää, että yleistystä voisi tehdä ainakin joskus ihan ylimmälle yhteiskunnallisten rakenteiden, maailmanjärjestelmän tasolle. Pyrinkin tässä avaamaan tätä tasoa, jotta siitä keskustelu voisi olla jäsennellympää. En kehota olemaan välttämättä globaali, mutta miettimään tutkimusta ja sen ilmiöiden kohteita maailmanjärjestelmän perusparien suhteen.

Maailmanjärjestelmä

Maailmanjärjestelmän, joka ”toimii” planeetan aineellisessa kontekstissa, voi nähdä luovan puitteet koko muulle rakenteiden hierarkialle ja pohjan ihmisen toiminnan ohjaamiselle. Maailmanjärjestelmäteorioita alettiin kehittää 1970-luvulla varsinkin ”neljän koplan”, Immanuel Wallersteinin, Samir Aminin, Giovanni Arrighin ja Andre Gunder Frankin johdolla alikehitys- tai riippuvuusteorian pohjalta (ks. Kvangraven 2020). Teoreetikot ovat edelleen erimielisiä esimerkiksi siitä, mikä maailmanjärjestelmä oikein on ja kuinka kauan maailmanjärjestelmiä tai maailmanjärjestelmä on ollut ”olemassa”. Perustan oman näkemykseni Andre Gunder Frankin ja Barry Gillsin versioon (ks. Frank & Gills 1993), joka on itselleni näistä vakuuttavin.

Ihmisen toiminta on ollut vuorovaikutuksellisesti yhteydessä pitkien matkojen päähän jo vuosituhansia Euraasia-Afrikassa. Andre Gunder Frank ja Barry Gills ovatkin väittäneet, että maailmanjärjestelmällä on vuosituhantiset juuret sivilisaatioiden nousuissa ja keskinäisissä kamppailuissa (Frank & Gills 1993). Maailmanjärjestelmä perustuu vaurauden – pääoman – kasaamiseen (*accumulation*) ja sen sijoittamiseen aina uusiin kasaamisen lähteisiin, mistä seuraa taloudellisen toiminnan kiihtyvä laajeneminen. Keskeisenä maailmanjärjestelmässä ovat alusta saakka olleet keskus-periferia-rakenteet, joiden puitteissa järjestelmän normaalissa (eli instituutioituneessa) toiminnassa siirtyy raaka-aineiden ja työvoiman riiston avulla vaurautta periferioista keskuksiin. Nykykirjallisuudessa puhutaan raaka-aineiden ja työvoiman halpuuttamisesta (*cheapening*, Patel & Moore 2017) ja globaalista ekstraktivismista, kestävyyyden vastakohdasta (ks. Chagnon ym. 2022). Kuten jatkuva valtakamppailu eri sivilisaatioiden välillä todistaa, nämä keskus-periferia-rakenteet ovat aina kiistanalaisia – riistetyt pyrkivät niitä murtamaan ja riistävät säilyttämään. Ylimmillä tasoilla kamppailu ottaa usein äärimmäisen muodon: väkivallan ja sodan, minkä vuoksi sotateknologia on aina ollut keskeisessä roolissa sivilisaatioiden nousussa.

Tärkeää on ymmärtää järjestelmän riiston luonne. Järjestelmä on toimintaa, jota rakenteet puitteistavat. Puitteita ovat erilaiset juurtuneet roolit ja suhteet, jotka on valtiontasolla virallistettu erilaisin kahden- tai monenvälisin kauppaa-, investointi-, ja lainasopimuksin. Kenties tärkeimpänä sopimustyyppinä on nykyään lainasopimukset, joissa useimmiten globaalin etelän toimijat – valtiot – ovat velallisia ja globaalin pohjoisen toimijat – valtiot, pankit ja erilaiset rahoitusorganisaatiot – velkojia. Olennaista on valuutta, jossa velka otetaan. Vaikka globaalin pohjoisen valtiot ovat usein myös velallisia, ne ottavat velkaa omassa valuutassaan myymällä valtion obligaatioita, velkakirjoja. Kun rahaa voi itse luoda nappia painamalla, ei velasta itsestään muodostu ongelmaa, vaan vain oman valuutan arvosta. Kun taas velka on vieraassa valuutassa – dollareissa, euroissa, jeneissa, punnissa, yuaneissa tai muissa reservivaluutoissa – omaa valuuttaa ei voi luoda velkojen maksamiseen. Vieras valuutta

pitää ansaita osallistumalla kansainväliseen kauppaan, jonka pelisäännöt tulevat muualta (Chagnon ym. 2022). Velkojat pystyvät määrittämään merkittävästi velallisten toimia, useimmiten Kansainvälisen valuuttarahaston tai Maailmanpankin kautta. Uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan liiton mukaisesti velkojat pyrkivät muokkaamaan voimallisesti velallisen maan puitteita, jotta velallisen maksukykyä oletetusti (mutta ei oikeasti) vahvistetaan. Ennen kaikkea on pyritty purkamaan kaikki rahoitusalan sääntely, estämään luonnonvarojen kansallistaminen, minimipalkat ja varsinkin ilmastoon liittyvät toimet ja säännöstely (Gabor 2021).

Maailmanjärjestelmän pilarit – vaurauden kasaaminen, laajeneminen, keskus–periferia-rakenteet ja valtakamppailut – voidaan ajatella tiettyjen kehityskulkujen seurauksina. Ne siis ovat pikkuhiljaa syventäneet juuriaan läpäisevän vaurauden kasaamisen (*interpenetrating accumulation*) kautta kansainvälisessä vuorovaikutuksessa. Tämä on useimmiten ottanut kaupankäynnin muodon, jossa vaihtuu paitsi tavaroita, myös ideoita, oletuksia, menetelmiä hallita sekä jopa tavoitteita, kuten esimerkiksi itse vaurauden hamuaminen.⁴ (Frank & Gills 1993.) Nämä kehityskulut pitävät sisällään voimistuvan, patriarkaalisesti eli toisia alas painavan kilpailun, eriarvoisten suhteiden ja valtakamppailujen normalisoitumisen (Escobar 2021). Maailmanjärjestelmän keskusten eli sivilisaatioiden nousu voidaan nähdä imperiumien ja siten eriarvoisuuden, riiston, vaurauden kasaamisen ja yhteiskunnallisten kahleiden voitokulkuna (ks. Graeber & Wengrow 2021). Maailmanjärjestelmä perustuu ja muokkaa planeettamme aineellisuutta ja tällä hetkellä tämä ilmenee esimerkiksi ilmastomuutoksen ja biodiversiteettituhon muodossa. Kenties keskeisimpinä viesteinä maailmanjärjestelmästä on: globaali puite on olemassa ja kaikkia koskettava, ja puitteen luomat käytänteet – maailmanjärjestelmän pilarit – ovat myös ympäristöön liittyvien ongelmien juuret.

Nykykonstellaatio

Alussa mainittu, vahvasti angloamerikkalainen, taloustieteen ja politiikan paradigmojen liitto on onnistunut myös abstrahoimaan järjestelmän toimijat pois talouden käsitteellisestä kuvasta. Täten nykyinen, joskin heikentynyt, maailmanherra, Yhdysvallat, näyttäytyy saman tasoisena toimijana kuin muut globaalin pohjoisen maat – ja vieläpä jonkinlaisena neutraalina maailmanpoliisinä. Kuitenkin Yhdysvallat ja sen korporaatiot ovat selvästi ensimmäisinä maailmantalouden nokkimisjärjestyksessä dollari-imperiumeineen, asevoimineen, kulttuurihegemonioineen ja kontrolloineen kansainvälisistä elimistä (Hudson 2003; 2022; Bevins 2020). Yhdysvaltoihin virtaa globaalin järjestelmän normaalissa toiminnassa pelkästään sen kauppataseen vajeen⁵ kautta – vähän kuin mafian suojelurahana – noin biljoona dollaria vuosittain (Hudson 2016). Vaikka valtavasta vajeesta voi olla tulossa maailmantaloudelle ja Yhdysvalloillekin merkittävä ongelma, tähän saakka se on mahdollistanut yhdysvaltalaisille ääriylikulutuksen tason, joka olisi ollut mahdotonta ilman dollarin määräävää asemaa. Myös massiivinen sotimisen kustantaminen muualla maailmassa (ks. Norton 2022) olisi ollut mahdotonta ilman yli varojen elämistä.

Maailmanjärjestelmäteoria mahdollistaa koko järjestelmän tasoisen analyysin seuraten kulloistakin kasaamisen ja hallinnan dynamiikkaa. Kun elämme taas sota-aikaa ja sotimiseen ja asevarusteluun liittyvät keskustelut jatkuvat päivänpolttavina kuukaudesta toiseen, olisikin hyvä ymmärtää nykyisen maailmanhegemonin sotaisuus ja vallan lonkeroiden ulottuvuus. Tietenkin olisi tärkeää tiedostaa se, miten Neuvostoliitto romahti ja miten

4 Nykyään päävirtainen läpäisevään kasaamiseen liittyvä tieto luodaan taloustieteessä ja jalkautetaan valtaviin konsulttiyrityksien toimesta ja myös esimerkiksi Maailman talousfoorumin kautta (Hudson 2016).

5 Michael Hudson (2003 [1972]) selvitti ensimmäisenä, miten Yhdysvallat käytti kultakannasta irrotetun dollarin erityisasemaa hyväksensä muun muassa rahoittamaan kauppataseen vajeellaan valtavia sotakuluja ulkomailla ja painostanut muut maat ostamaan omia velkakirjojaan sen sijaan, että olisi esimerkiksi ostanut yhdysvaltalaisia yrityksiä tai muita omistusoikeuksia (ks. myös Palley 2024).

Venäjän jälleenrakentaminen tehtiin lännen – varsinkin Yhdysvaltain – vauraus mielessä (Klein 2007; Hudson 2018; Forsberg & Patomäki 2023), minkä seurauksena oli Putin ja nykyinen tilanne. Tarkoituksenani ei tietenkään ole muiden suurvaltojen, ennen kaikkea Venäjän ja Kiinan toiminnan hyväksyminen, puhumattakaan eurooppalaisten valtioiden edelleen jatkuvasta riistosta. Kaikki maailmanjärjestelmän normaalin toiminnan suuntaisesti toimivat valtiot pyrkivät riistämään heikommilta niin paljon kuin pystyvät – järjestelmä ohjaa niitä siihen. Esimerkiksi Intia on sekaantunut ja jatkaa sekaantumistaan Nepalin politiikkaan pyrkien alistamaan ja hyötymään Nepalista (ks. Bhusal 2025). Yhdysvaltain toimet ovat legitimoituja ja vaikutelmani mukaan harva (ei-asiantuntija) näkee selvästi sen äärimmäisen voimakkaan kulttuurihegemonian sumun läpi nykytilannetta – yllä kuvaillun mukaisesti.

Toisiin yhteiskuntiin vaikuttaminen ei toki ole loppunut, vaan erityisesti Yhdysvallat sekaantuu jatkuvasti varsinkin, mutta ei ainoastaan Latinalaisen Amerikan politiikkaan ja vaaleihin, kenties merkittävämpänä Brasilian vuoden 2016 parlamentaarinen vallankaappaus työväeltä äärioikeistolle, viimein Jair Bolsonaroille (Braga & Purdy 2019) – millä oli valtavia, myös ympäristöön liittyviä negatiivisia vaikutuksia (Bastos Lima & Da Costa 2022; Ollinaho ym. 2023). Ajankohtaisena esimerkkinä kulttuurihegemoniasta on tämän vuoden Nobelin rauhanpalkinnon saaja, Maria Corina Machado, joka on palkintokomitean lausunnon mukaan edistänyt demokratiaa Venezuelassa (Nobel Peace Prize 2025). Toisin linssein katsottuna Machado on Yhdysvaltain eliitin nobelistiksi ehdolle asettama äärioikeiston johtaja, jonka toimintaa Yhdysvallat on rahoittanut vuosituhaten alusta saakka horjuttamaan Venezuelan demokraattisesti valitun hallituksen toimia. Machado haluaa muun muassa yksityistää Venezuelan maailman suurimmat öljyvarannot amerikkalaisille korporatioille ja mahdollistaa amerikkalaisten invaasion maahan. (Ks. Prashad 2024; GER 2025.) YLE sentään nosti uutisiin Machadon paljon kertovan yhteyden Israeliin (YLE 2025). Vaikka Machadon valinta voi tuntua kaukaiselta suomalaisen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen suhteen, olisi Yhdysvaltain Venezuelan valloituksella ja sen myötä saadulla vapaalla pääsyllä maailman suurimpiin öljyvarantoihin valtavia seurauksia koko maailman energiajärjestelmään, valtasuhteisiin ja ilmastomuutokseen eli niihin puitteisiin, joissa – ja joista – tutkimusta teemme.

Viisi teesiä

Miksi kirjoitan tällaista Alue ja Ympäristön päätoimittajakauteni jälkeen? Minulla on tähän viisi pääsyttä, kuin jonkinlaisia väitteitä tai ”teesejä”. Ensimmäinen on, että näen yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tarvitsevan enemmän teoriaa ja nimenomaan sellaista teoriaa, joka luo ymmärrystä ihmisen toiminnan perusteista. *Miksi teemme mitä teemme?* Rakenteellisen ymmärryksen punominen empiiriseen tutkimukseen on ehdottoman tärkeää, jotta sillä voisi olla laajempaa yhteiskunnallista vaikutusta. Näkisin, että yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus voisi tuoda keskusteluun kestävydestä ja ympäristöstä vastavoimaa sille vaikutelmani mukaan todella yksilökeskeiselle yhteiskunnalliselle keskustelulle, jota Suomessakin käydään. Vaikutelmani on, että yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus on ottanut oletuksensa ihmisestä pitkälti luonnontieteellisestä ympäristötutkimuksesta, joka on ottanut sen yleistiedosta, eikä niinkään yhteiskuntateoriasta.

Sen sijaan, että ihminen otetaan ajattelevana ja ensisijaisesti järkeväenä toimijana, tutkimuksen pitäisi olettaa ihminen suurimmaksi osaksi ei-niin-tietoisesti ja pragmaattisesti toimivaksi eläimeksi, jolle tärkeintä on oma hallittavissa oleva läbiarvo, joka pitää sisällään paljon ei-pragmaattista tietoa ja nykyään myös virtuaalisia maailmoja.

Toinen väitteeni on, että ”oikeaa” rakenteellista ymmärrystä ei ole kovin helppoa löytää, eikä varsinkaan sellaiseen pohjautuvaa toimeentulon rakenteisiin keskittyvää tutkimusta.

Kokonaisuudessaan ympäristömuutokset perustuvat pitkälti arkitoiminnan jatkumiseen annetussa ympäristössä, jonka keskiössä tulonhankinta – yleensä palkkatyön muodossa – jäsentää nykyaikaisia elämänmaailmoja myös näiden toimintojen ulkopuolelle. Toimeentulo tietenkin rakentuu vahvasti ylhäältä päin, niistä rahan ja talouden rakenteista, joista päätetään ylemmillä tasoilla. Vastalääkkeenä ainakin rahaa, vapautta ja hyvää elämää pitäisi miettiä uudelleen.

Sen sijaan, että ympäristöön liittyvien yhteiskunnallisten ilmiöiden vaikutuksia työllisyyteen tai työmarkkinoihin tutkittaisiin, tutkimuksen pitäisi voida mennä aina toimeentulon tai elannon yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja niiden mahdollistamaan hyvään elämään saakka.

Kolmanneksi näen, että yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa pitäisi ottaa vieläkin aktiivisempi ote tutkimuksen laajentamiseksi ylemmille sisäkkäisille tasoille. Olisi tärkeää, että tutkimuksessa ei jäätäisi siinä tarkasteltuun paikalliseen tasoon, vaan pyrittäisiin myös keskustelemaan niistä laajemmista rakenteista, joiden luomaan toimintakontekstiin tarkasteltu ilmiö sijoittuu.

Sen sijaan, että taputellaan tiukka tutkimuksellinen paketti ”alemmman” tason tapauksesta, tutkimuksessa olisi tärkeää keskustella ilmiön mahdollisista syvemmistä juurista, sen vaikutuksista ja poliitikasta, jonka kautta ihmisten ja muunlajisten hyvinvointia lisääviä vaikutuksia voitaisiin yleistää.

Neljäntenä, rakenteellista ymmärrystä voisi mielestäni sisällyttää tutkimukseen ainakin keskittymällä kansan- tai joukkoliikkeisiin (*social movement*), jotka ovat aina olleet keskeisiä yhteiskunnallisen muutoksen airueina niin Suomessa kuin muuallakin, sekä toki myös haitallisten muutosten vastustajina. Kansanliiketutkimus on keskeistä monessa kriittisessä keskustelussa, myös globaalissa kehitystutkimuksessa, jossa liikkeet nähdään aitona vasta-voimana niin ihmisten kuin muunlajisten yli jyräävään järjestelmään. Tuntuu, että Alue ja Ympäristössä julkaisevien joukossa ei ole ollut paljon kiinnostusta tutkia kansanliikkeitä voimana kääntää kehityskulut tuhoisista kestäviin, siitä huolimatta, että ympäristöliike on perinteisesti ollut huomion kohteena.

Sen sijaan, että pyrittäisiin aina lisäämään tietoa ympäristöön liittyvistä ilmiöistä, tutkimuksen tulisi myös luoda perusteita kansanliikkeiden rakentamiseen haitallisten käytänteiden muuttamiseksi ja auttaa kokoamaan joukkovoimaa.

Viimeinen teesini on, että päätoimittajana toimimisen aikana olen nähnyt yhä syvempää akateemisen maailman yhteisöllisyyden pirstaloitumista ja taipumista geopolittisten myllerrysten ja pandemian jälkimaininkien alla. Akateeminen maailma on esimerkki *par excellence* yksilöllistymisestä ja yhteisön voiman heikkenemisestä (ks. Santaoja 2024). Pandemian käynnistämä sokea usko etätyön ihmeisiin on vaikutelmani mukaan auttanut jauhamaan varsinkin akateemisen maailman arkiyhteisöllisyyden tomuksi. Vaikka lähikollegojen kanssa voidaan olla tiiviisti yhteistyössä, kokonaisuudessaan yhä tiukkeneva kilpailu rahasta ja vaki-paikoista on tehnyt laajemman yhteisöllisyyden epätodennäköiseksi. Ulkoisia uhkia ja negatiivisia muutoksia voisi yhtenäisyyden murentumisen sijaan käyttää aktiivisesti toisinkin. Niitä vastaan voisi yhdistää voimansa tarkoituksena tehdä muutoksista niin iso yhteiskunnallinen ongelma, että se koskettaisi korkeimmalla poliittisella tasolla.

Samalla tavalla kuin koko suomalaisen akateemisen maailman yhteisöllisyys ja yhtenäisyys, voitaisiin yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen yhtenäisyys ottaa mielenkiinnon kohteeksi. Onko olemassa sellaista yhteistä viestiä, jonka tutkimusala voisi yhdessä allekirjoittaa, eli niin sanottua pienintä yhteistä nimittäjää? Tällaiseksi eivät kelpaa itsestäänselvyyksiltä vaikuttavat tavoitteet, kuten ilmastonmuutoksen hillitseminen ja siihen sopeutuminen, kuudennen lajien massatuhoon pysäyttäminen tai vaikka metsätuhojen

lopettaminen, koska kyse on *yhteiskuntatieteellisestä* tutkimuksesta. Voisiko – ainakin yksi – yhteinen kysymys olla:

Millä tavalla ihmisen toiminnan puitteet pitäisi järjestää ympäristössä tapahtuvien hyödyllisen toiminnan lisäämiseksi ja haitallisten muutosten hillitsemiseksi, ja millaisen organisoinnin ja mobilisoinnin kautta puitteiden muuttaminen saataisiin mahdolliseksi?

Loppukaneettina esitän toivomuksen, että näistä teemoista ja kirjoittamistani näkemysistä käytäisiin keskustelua vaikkapa tämän lehden sivuilla. Uskoisin, että teemat ovat keskeisiä yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen monitieteisellä tutkimusalalla, vaikka ne ovat saattaneet vaikuttaa ”sivusta” tulevalta, ohhi meneviltä tai aikansa eläneiltä.

Kiitokset

Suuret kiitokset Minna Santaajalle tämän tekstin tarkkanäköisestä, huolellisesta ja kriittisestä kommentoinnista ja Eeva Berglundille oivallisista huomioista. Kiitokset myös Iina Sankalalle kielenhuollon viimeisestä silauksesta ja Samu Pehkoselle taitosta.

Lähteet

- Barca, S. & Leonardi, E. (2018) Working-class ecology and union politics: A conceptual topology. *Globalizations* 15(4) 487–503. <https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1454672>
- Bastos Lima, M.G. & Da Costa, K. (2022) *Quo vadis, Brazil?* Environmental malgovernance under Bolsonaro and the ambiguous role of the sustainable development goals. *Bulletin of Latin American Research* 41(4) 508–524. <https://doi.org/10.1111/blar.13336>
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2001) *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. Sage Publications.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Gaudeamus.
- Berik, G. & Kongar, E. (toim.) (2021) *The Routledge Handbook of Feminist Economics*. Routledge.
- Bevins, V. (2020) *The Jakarta Method: Washington's Anticommunist Crusade & The Mass Murder Program That Shaped Our World*. Public Affairs.
- Bhusal, M. (2025) Mediation, Meddling, and Micromanagement: India in Nepal's Peace Process and Political Transition. *Dissertationes Universitatis Helsingiensis* 352/2025, University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-84-1429-2>
- Blaser, M. & Cadena, M. de la (toim.) (2018) *A World of Many Worlds*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9781478004318>
- Braga, R. & Purdy, S. (2019) A precarious hegemony: Neo-liberalism, social struggles, and the end of Lulismo in Brazil. *Globalizations* 16(2) 201–215. <https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1479013>
- Brand, U. & Wissen, M. (2019) *The Limits to Capitalist Nature: Theorizing and Overcoming the Imperial Mode of Living*. Rowman & Littlefield.
- Brand, U. & Wissen, M. (2021) *The Imperial Mode of Living: Everyday Life and the Ecological Crisis of Capitalism*. Verso.
- Chagnon, C.W., Durante, F., Gills, B.K., Hagolani-Albov, S.E., Hokkanen, S., Kangasluoma, S.M.J., Kontinen, H., Kröger, M., LaFleur, W., Ollinaho, O.I. & Vuola, M.P.S. (2022) From extractivism to global extractivism: The evolution of an organizing concept. *The Journal of Peasant Studies* 49(4) 760–792. <https://doi.org/10.1080/03066150.2022.2069015>
- de Zwart, F. (2015) Unintended but not unanticipated consequences. *Theory and Society* 44(3) 283–297. <https://doi.org/10.1007/s11186-015-9247-6>
- Ehrnström-Fuentes, M. & Kröger, M. (2018) Birthing extractivism: The role of the state in forestry politics and development in Uruguay. *Journal of Rural Studies* 57 197–208. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.12.022>
- Escobar, A. (2021) Reframing civilization(s): From critique to transitions. *Globalizations* 1–18. <https://doi.org/10.1080/14747731.2021.2002673>
- Eskelinen, T. (toim.) (2020) *The Revival of Political Imagination*. Zed Books.
- Forsberg, T. & Patomäki, H. (2023) Looking at the war in Ukraine and ways it could end from a global perspective. *Globalizations* 20(7) 1180–1186. <https://doi.org/10.1080/14747731.2023.2231216>
- Frank, A.G. & Gills, B. (toim.) (1993) *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* Routledge.

- Gabor, D. (2021) The Wall Street consensus. *Development and Change* 52(3) 429–459. <https://doi.org/10.1111/dech.12645>
- Gehring, T. (1997) Governing in nested institutions: Environmental policy in the European Union and the case of packaging waste. *Journal of European Public Policy* 4(3) 337–354. <https://doi.org/10.1080/13501769780000031>
- GER (2025) Trump-backed Venezuelan coup leader promises to give oil to US corporations. *Geopolitical Economy Report* 14.10.2025 https://www.youtube.com/watch?v=_E7pHmYUCMk (Luettu 18.11.2025)
- Gills, B. & Morgan, J. (2021) Teaching climate complacency: Mainstream economics textbooks and the need for transformation in economics education. *Globalizations* 18(7) 1189–1205. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1808413>
- Global Witness (2024) More than 2,100 land and environmental defenders killed globally between 2012 and 2023. 10.9.2024. <https://globalwitness.org/en/press-releases/more-than-2100-land-and-environmental-defenders-killed-globally-between-2012-and-2023/> (Luettu 18.11.2025)
- Goldstein, J. (2002) *One Dharma: The Emerging Western Buddhism*. HarperCollins.
- Graeber, D. & Wengrow, D. (2021) *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. Penguin Books.
- Gunderson, R. (2015) A defense of the "Grand Hotel Abyss": The Frankfurt School's nonideal theory. *Acta Sociologica* 58(1) 25–38. <https://doi.org/10.1177/0001699314559526>
- Gunderson, R. (2021) How do social structures become taken for granted? Social reproduction in calm and crisis. *Human Studies* 44(4) 741–762. <https://doi.org/10.1007/s10746-021-09592-5>
- Haila, Y. & Jokinen, P. (2001) *Ympäristöpolitiikka: Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Vastapaino.
- Hanlon, J. (2022) How the IMF and World Bank caused a resource curse and civil war in Mozambique. Working Paper Series No. 22–209. London School of Economics and Political Science (LSE). <https://hdl.handle.net/10419/284265>
- Heikkurinen, P., Lozanoska, J. & Tosi, P. (2019) Activities of degrowth and political change. *Journal of Cleaner Production* 211 555–565. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.119>
- Helamaa, A. & Pylvänen, R. (2012) *Askeleita kohti yhteisöasumista – selvitys yhteisöasumisen muodoista ja toteuttamisesta*. Julkaisu 6, Asuntosuunnittelu, Arkkitehtuurin laitos, Tampere.
- Hickel, J., Dorninger, C., Wieland, H. & Suwandi, I. (2022) Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015. *Global Environmental Change* 73 102467. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102467>
- Hornborg, A. (2025) Limiting money: Redesigning the artifact that shapes modern people. *Sustainability Science* 20(4) 1185–1193. <https://doi.org/10.1007/s11625-024-01489-3>
- Houtbeekers, E. (2025) Mapping the spectrum of degrowth work. Teoksessa Nelson, A. (toim.) *Routledge Handbook of Degrowth* 292–306. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032650159-25>
- Houtbeekers, E., Kallio, G., Rinkinen, J., Ruuska, T. & Savinotko, P. (2024) Toimeentulo monimuotoisella maaseudulla: Taidot, suhteet ja merkitykset. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 1–6. <https://doi.org/10.30663/ay.152508>
- Hudson, M. (2003) *Super-Imperialism: The Origin and Fundamentals of U.S. World Dominance* (2. painos). Pluto Press.
- Hudson, M. (2016) *Killing the Host: How Financial Parasites and Debt Bondage Destroy the Global Economy*. Counterpunch Books.
- Hudson, M. (2018) *...And Forgive Them Their Debts: Lending, Foreclosure and Redemption from Bronze Age Finance to the Jubilee Year*. Islet-Verlag.
- Hudson, M. (2022) *The Destiny of Civilization: Finance Capitalism, Industrial Capitalism or Socialism*. Islet-Verlag.
- Hukkinen, J.I. (2016) Addressing the practical and ethical issues of nudging in environmental policy. *Environmental Values* 25(3) 329–351. <https://doi.org/10.3197/096327116X14598445991501>
- Järvensivu, P. (2016) *Rajattomasti rahaa niukkueudessa*. Like Kustannus.
- Keen, S. (2011) *Debunking Economics – Revised, Expanded and Integrated Edition: The Naked Emperor Dethroned?* Zed Books.
- Klein, N. (2007) *The Shock Doctrine*. Knopf Canada.
- Kontinen, E. & Peltokoski, J. (2004) *Ympäristöprotestin neljäs aalto: Eläinoikeusliike ja uuden polven ympäristöradikalismi 1990-luvulla*. Jyväskylän yliopisto.
- Kotilainen, K. (2024) *From Monetary Sovereignty to Macroeconomic Policy Autonomy? Examining Promises, Limitations, and Reform Possibilities of a Nation-State-Centric Macroeconomic Governance Architecture*. Dissertationes Universitatis Helsingiensis 59/2024, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-9683-5>
- Kröger, M. (2012) The expansion of industrial tree plantations and dispossession in Brazil. *Development and Change* 43(4) 947–973. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2012.01787.x>
- Kröger, M. (2013) *Contentious Agency and Natural Resource Politics*. Routledge.
- Kröger, M. (2022) *Extractivisms, Existences, and Extinctions: Monoculture Plantations and Amazon Deforestation*. Routledge.
- Kuzminski, A. (2013) *The Ecology of Money: Debt, Growth, and Sustainability*. Lexington Books. <https://doi.org/10.5771/9780739177181>

- Kvangraven, I.H. (2020) Samir Amin: A pioneering Marxist and third world activist. *Development and Change* 51(2) 631–649. <https://doi.org/10.1111/dech.12562>
- Lahikainen, L. & Toivanen, T. (2019) Working the biosphere: Towards an environmental philosophy of work. *Environmental Philosophy* 16(2) 359–378. <https://doi.org/10.5840/envirophil2018111480>
- Lang, M., Acosta, A. & Martínez, E. (2024) Taking on the eternal debts of the South. Teoksessa Lang, M. (toim.) *The Geopolitics of Green Colonialism* 105–117. Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/jj.12865310>
- Lerrer, D. & Wilkinson, J. (2013) *Impact of Restrictive Legislation and Popular Opposition Movements on Foreign Land Investments in Brazil: The Case of the Forestry and Pulp Paper Sector and Stora Enso*. LDPI Working Paper 45. The Land Deal Politics Initiative. <https://www.iss.nl/en/research/research-networks/land-deal-politics-initiative/ldpi-working-papers-series-2013>
- Luckmann, T. (2008) On social interaction and the communicative construction of personal identity, knowledge and reality. *Organization Studies* 29(2) 277–290.
- Maguire, S. & Hardy, C. (2009) Discourse and deinstitutionalization: The decline of DDT. *Academy of Management Journal* 52(1) 148–178. <https://www.jstor.org/stable/40390280>
- Martin, M. & Waddock, D. (2024) Resolving the worst ever global debt crisis: Time for a Nordic initiative? Norwegian Church Aid. <https://www.kirkensnodhjelp.no/sites/default/files/2024-10/ferdig-time-for-a-nordic-initiative-lowres-ny-september.pdf>
- Massa, I. (2009) *Vibreä teoria: Ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Gaudeamus.
- Meyer, D.S. (2003) Political opportunity and nested institutions. *Social Movement Studies* 2(1) 17–35. <https://doi.org/10.1080/1474283032000062549>
- Namaganda, E., Otsuki, K. & Steel, G. (2022) Learning from African critical theory: A historicized contextualization of the impacts of Mozambique's natural gas project. *The Extractive Industries and Society* 10 101075. <https://doi.org/10.1016/j.exis.2022.101075>
- Nelson, A. (toim.) (2025) *Routledge Handbook of Degrowth*. Routledge.
- Nobel Peace Prize (2025) The Norwegian Nobel Committee has decided to award the Nobel Peace Prize for 2025 to Maria Corina Machado. <https://www.nobelpeaceprize.org/articles/nobels-fredspris-2025-1> (Luettu 16.11.2025)
- Norton, B. (2022) US launched 251 military interventions since 1991, and 469 since 1798. *Geopolitical Economy* 13.9.2022. <https://geopoliticaconomy.com/2022/09/13/us-251-military-interventions-1991/> (Luettu 15.2.2023)
- Olk, C., Schneider, C. & Hickel, J. (2023) How to pay for saving the world: Modern monetary theory for a degrowth transition. *Ecological Economics* 214 107968. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107968>
- Ollinaho, O.I. (2016) Environmental destruction as (objectively) uneventful and (subjectively) irrelevant. *Environmental Sociology* 2(1) 53–63. <https://doi.org/10.1080/23251042.2015.1114207>
- Ollinaho, O.I. (2018) Virtualization of the life-world. *Human Studies* 41(2) 193–209. <https://doi.org/10.1007/s10746-017-9455-3>
- Ollinaho, O.I. (2023a) Depragmatized knowledge and sociomaterial structures: Illustration from economics as a province of special knowledge. Teoksessa Belvedere, C. & Gros, A. (toim.) *The Palgrave Handbook of Macrophenomenology and Social Theory* 417–439. Palgrave. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34712-2_21
- Ollinaho, O.I. (2023b) What is 'business as usual'? Towards a theory of cumulative sociomaterial change. *Globalizations* 20(4) 611–627. <https://doi.org/10.1080/14747731.2022.2142013>
- Ollinaho, O.I. & Arponen, V.P.J. (2020) Incomegetting and environmental degradation. *Sustainability* 12(10) 4007. <https://doi.org/10.3390/su12104007>
- Ollinaho, O.I., Pedlowski, M.A. & Kröger, M. (2023) Toxic turn in Brazilian agriculture? The political economy of pesticide legalisation in post-2016 Brazil. *Third World Quarterly* 44(3) 612–630. <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2153031>
- Ostrom, E. (2012) Nested externalities and polycentric institutions: Must we wait for global solutions to climate change before taking actions at other scales? *Economic Theory* 49(2) 353–369. <https://doi.org/10.1007/s00199-010-0558-6>
- Palley, T. (2024) Theorizing dollar hegemony: The political economic foundations of exorbitant privilege. Teoksessa Palley, T., Pérez Caldentey, E. & Vernengo, M. (toim.) *Dollar Hegemony: Past, Present, and Future* 20–56. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781035320936>
- Patel, R. & Moore, J.W. (2017) *A History of the World in Seven Cheap Things: A Guide to Capitalism, Nature, and the Future of the Planet*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520966376>
- Prashad, V. (2024) Venezuela is a marvellous country in motion: The thirty-second newsletter (2024). Tricontinental: Institute for Social Research. 8.8.2024. <https://thetricontinental.org/newsletterissue/venezuela-elections-2024/> (Luettu 11.12.2025)
- Rannikko, P. & Kortelainen, J. (2025) Kamppailu koskista – hydrososiaaliset alueet virtavesipolitiikan käännteissä. *Alue ja Ympäristö* 54(2). <https://doi.org/10.30663/ay.161031>

- Ranta, E. (2018) *Vivir Bien as an Alternative to Neoliberal Globalization: Can Indigenous Terminologies Decolonize the State?* Routledge.
- Richter, K. (2025) Cosmological limits to growth, affective abundance, and rights of nature: Insights from Buen Vivir/sumak kawsay for the cultural politics of degrowth. *Ecological Economics* 228 108442. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2024.108442>
- Røpke, I. (2009) Theories of practice—New inspiration for ecological economic studies on consumption. *Ecological Economics* 68(10) 2490–2497. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.05.015>
- Ruuska, T. & Heikkurinen, P. (2024) Omavaraisen toimeentulon ja uusintavan työn taidot jälkiproduktivistisella maaseudulla: Tapaustutkimus Rasimäen Omavaraopistosta. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 8–30. <https://doi.org/10.30663/ay.142178>
- Santaaja, M. (2024) Fifty shades of academic resilience. *Journal of Praxis in Higher Education* 6(2) 13–22 <https://doi.org/10.47989/kpdc482>
- Santaaja, M., Berglund, E., Sairinen, R., Peltonen, L., Heikkurinen, P. & Casi, C. (toim.) (2024) *Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus: Monitieteisen alan muotoutuminen Suomessa 1994–2024*. Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimuksen seura. <https://edition.fi/yhys/catalog/view/1097/1109/4120>
- Santaaja, M., Arponen, A., Casi, C., Mustonen, A., Taskila, S. & Välimäki, K. (2025) Scientific societies should take a more active role in the sustainability transformation. Versus 17.2.2025 <https://www.versuslehti.fi/kriittinen-tila/scientific-societies-in-the-sustainability-transformation/>
- Schatzki, T.R. (2002) *The Site of the Social: A Philosophical Exploration of the Constitution of Social Life and Change*. The Pennsylvania State University Press.
- Schatzki, T.R. (2010) Materiality and social life. *Nature and Culture* 5(2) 123–149. <https://doi.org/10.3167/nc.2010.050202>
- Schutz, A. (1962) *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*. Martinus Nijhoff.
- Schutz, A. (1970) *Reflections on the Problem of Relevance*. Yale University Press.
- Schutz, A. & Luckmann, T. (1973) *The Structures of the Life-World, vol 1*. Northwestern University Press.
- Shove, E., Watson, M. & Spurling, N. (2015) Conceptualizing connections: Energy demand, infrastructures and social practices. *European Journal of Social Theory* 18(3) 274–287. <https://doi.org/10.1177/1368431015579964>
- Spash, C.L. (2025) Autonomy and freedom in individual to societal transformation. Teoksessa Nelson, A. (toim.) *Routledge Handbook of Degrowth* 196–210. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032650159-18>
- Spierings, B. & Van Houtum, H. (2008) The brave new world of the post-society: The mass-production of the individual consumer and the emergence of template cities. *European Planning Studies* 16(7) 899–909. <https://doi.org/10.1080/09654310802224702>
- Toivanen, M. (2024) Geodiversiteetin rooli luonnon monimuotoisuuden tutkimuksessa. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 183–187. <https://doi.org/10.30663/ay.148144>
- Tricarico, G. (2016) The individuation process in post-modernity. *Psychological Perspectives* 59(4) 461–472. <https://doi.org/10.1080/00332925.2016.1240529>
- Tulppo, P. & Pekonen, S. (2025) Joet eivät tunne rajoja: suomalais-ruotsalaiseen rajajokisopimukseen pohjautuvan yhteistyön oikeushistoria ja nykytoimijoiden näkemykset. *Alue ja Ympäristö* 54(2) <https://doi.org/10.30663/ay.161736>
- Varoufakis, Y. (2023) *Technofeudalism*. Vintage Books.
- YLE (2025) Israel: Tuore rauhannobelisti Machado kehui Netanjahun toimia Gazassa. 18.10.2025. <https://yle.fi/a/74-20189049> (Luettu 19.11.2025)
- Zhao, S. (2015) Constitution of mutual knowledge in telecopresence: Updating Schutz's phenomenological theory of the lifeworld. *Journal of Creative Communications* 10(2) 105–127. <https://doi.org/10.1177/0973258615597376>